

druhu našla Meave brzy nato v Allia Bay na druhém břehu jezera.

9: Justus Erus a M. Leakeyová našli v r. 1999 u řeky Lomekwi v západní části údolí Turkana lebku s výrazně plochým obličejem, zcela odlišnou od všech známých homininních fosilií. Pro tento nález zvolili jméno *Kenyanthropus platyops*. Jde patrně o článek spojující druhy rodů *Australopithecus* a *Paranthropus*, tedy o pozici, kterou do té doby zastávala Lucy.

Orig. M. Rejmánek, podle: D. Strait a kol. (2015), Y. Haile-Selassie a kol. (2015), D. Zhang a kol. (2020), L. A. Bowland a kol. (2021) a C. Zanolli (2022)

3 Richard Leakey s prezidentem Keňské republiky Uhuru Kenyattou před pyramidou sloních klů zabavených pylákům a pašerákům – před jejich spálením v r. 2016. Účelem spálení bylo ukázat, že to Keňa myslí s ukončením obchodování se slonovinou zcela vážně. V r. 1989 se podobné akce spálení 12 tun konfiskované slonoviny a rohoviny zúčastnil tehdejší prezident Daniel arap Moi. Foto S. Modola

k ochraně velkých savců v Africe zůstává stále předmětem mnoha pokusů a diskuzí (viz např. Young a kol. 2018, Hauenstein a kol. 2019, Wells a kol. 2022). Z dnešního odstupu můžeme říci, že rozdíly v ochrannářské ideologii Leakeyho a Westerna nebyly zásadní, šlo spíše o rozdíly v důrazu. Je škoda, že ti dva byli v tehdejší politické situaci postaveni proti sobě. Společně by zřejmě dokázali mnohem víc.

Leakey mezitím spoluzaložil zvláštní politickou stranu Safina (Archa), oponující vládnoucí straně, stal se poslancem a kandidoval na prezidenta. Jeho politická kariéra nebyla ani zdaleka jednoduchá. V r. 1995 jen o vlásek unikl na svých protézách útoku skupiny podporující vládní stranu. Na zádech měl nejméně 30 podlitin od bičů z hroší kůže. V r. 1998 prezident Moi znovu nakrátko ustavil Leakeyho ředitelem KWS. Z politiky pak Leakey navrátit odešel v r. 2001.

V r. 1998 obdržel Richard Leakey čestný doktorát ze Stony Brook University, kde se v r. 2002 on i jeho žena Meave stali řádnými profesory. Zdravotní stav Richarda se však opět zhoršoval a v r. 2006 došlo k transplan-

taci i druhé ledviny. Dárce byla tentokrát Meave. V r. 2013 následovala transplantace jater. Problém způsobila navíc rakovina kůže. Stále však pracoval, přednášel v mnoha zemích (v r. 2017 navštívil Českou republiku) a zajišťoval finanční prostředky pro Turkana Basin Institute a Ngaren: The Museum of Humankind. Jako předseda byl povolán do KWS ještě jednou v r. 2015 ve svých 70 letech prezidentem Uhuru Kenyattou (obr. 3). Ve funkci setrval tři roky. V té době trávil také více času na své farmě nedaleko Nairobi, kde pečoval o vinice a produkoval Pinot Noir a Chardonnay.

Zemřel méně než měsíc po svých 77. narozeninách. Byl to plně prožitý život. Promarněných příležitostí bylo asi jen velice málo. Je pochován v Ngong Hills nad Great Rift Valley (v pozadí na obr. 1). Jakkoli dnes hodnotíme Leakeyho přístup k ochraně přírody, jistě je, že mnoho keňských slonů, nosorožců i jiné zvíře a jejich potomků dnes žije díky němu. A my víme více o evoluci a o sobě samých díky jeho kutání v tisíce a miliony let starých sedimentech.

Použitá literatura uvedena na webu Živý.

Pavel Kovář

Jan Jeník – na geobotaniku od lesa

*Byl jednou pan Jan a paní Květa,
kteří obletěli půlku světa.
A potom jeli do Česka zpátky,
aby zkoumali Čertovy zahrádky.
To ti chytří skauti Jan a Květa.*

Z knihy limericků, kterou stvořily a Janu Jeníkovi věnovaly děti ze 7. A, které ho zpovídaly v rámci projektu Příběhy našich sousedů jako pamětníka pro obvod jeho bydliště na Praze 6 (2018)

Ve vzpomnutí alespoň některých momentů ze životaběhu prof. Ing. Jana Jeníka, CSc., dr. h. c. (7. ledna 1929 – 14. února 2022), mi několikero pěti veršů z dětmi ilustrované knihy limericků připomnělo mou vlastní „poetickou recesi“ z počátku r. 1989, kdy Jan Jeník slavil šedesátiny (dal jsem si tehdy práci s imitací šesti desítek čtyřveršů k jubileu, jak by je asi napsalo 60 českých básníků, každý po svém). O víc než 30 let později, při jedné z mých posledních návštěv spojené s pomalou procházkou po osluněném trávníku, samozřejmě s oporou, si na tuto epizodu vzpomněl a rozhovořil se o vlastních „literárních poklescích“. V době jeho kariérní konjunktury na katedře botaniky Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v 60. letech minulého století se zároveň promítly i do stylizovaných moralit, jež tehdejší silným generacím svých studentů geobotaniky věnoval při ukončení studia v podobě Breviáře na cestu. V čase Jeníkovy šedesátky jsme se nijak hlouběji neznali, jen jsem za léta od studií, kdy můj ročník o tehdy docenta Jeníka hned na startu specializace přišel (s Jarmilou Kubíkovou byli z politických důvodů v r. 1971 z fakulty

vyhozeni), absolvoval spolu s jeho dalšími příznivci „poloilegální“ geobotanické víkendy se zajímavými exkurzními tématy. Tu v Jeseníkách, jindy v Polomených horách nebo třeba v Krkonoších. Na počátku r. 1989 oslavenec ještě netušil, že se represivní režim téhož roku zhroutí a my dva se sejdeme na alma mater, leč „vinšovací“ výtvor ocenil a na oplátku, když jsem mu dal přečíst právě dokončovaný rukopis rozhovorů s botaniky a ekology, projevil svůj „zastřešovací“ talent a bryskně k mé budoucí knížce napsal předmluvu (vyšla 1989). Akcent na podporu aplikací geobotanického poznání je z jeho textu zřejmý a je typický: „Na rozdíl od fyziky nebo chemie jsou mnohé stránky biologie a ekologie tak těsně svázané s konkrétní krajinou, že nelze hledat pomoc u zahraničních odborníků... P. K. měl dobrý nápad: vyzpovídal nejméně tři generace odborníků, které jejich povolání vede po nesnadných a dramatických stezkách přírodovědy, řešících různé stránky lidského soužití s planými a pěstovanými rostlinami. Mezi kamenitými vrcholem Sněžky a úrodnou nivou Labe se prostírá rozmanitý rejstřík přírody... V krajině našeho domova se právě

1 Jan Jeník v září 2021. Foto P. Kovář

ted' děje důležitý akt historického dramatu. Když uposlechneme poselství, skrytého v podtextu rozhovorů, uslyší i potomci našich potomků, jak voda hučí po lučinách a bory šumí po skalínách.“

Vzestup spojený s érou označovanou jako zlatá šedesátá byl po invazi sovětských vojsk v srpnu 1968 vystřídán nárazem normalizace s výše zmíněnými důsledky pro osazenstvo katedry botaniky. Období azylové znamenalo pro J. Jeníka pobyt na půdě Botanického ústavu Československé akademie věd (1971–90). Na pracovišti, kde na dlouhou dobu zakotvil – v třeboňském oddělení ústavu – našel kolem sebe tým nápomocných lidí (když budu jmenovat jen geobotaniky, namátkou Karla Pracha, Lenku Papáčkovou, Jitku Klimešovou nebo Otu Raucha). Nepřímo i tady nacházel záky, třeba v ochraně přírody. Řada z těch, které vychoval ještě na pražské katedře, se stala

jeho kolegy nebo meziinstitucionálními partnery. Dodnes v oboru rezonující jsou jména žáků, kteří si odnesli do života Jeníkův analytický a zároveň pozorovatelsky integrující pohled na fungování věcí – Jan Janko s kvantitativně zaměřenou diplomovou prací předbíhající dobu (bohužel vloni zemřelý), Adolf Češka, Václav Větvíčka, Jan Štursa, Marcel Rejmánek, Eliška Duhová, Jiří Kolbek, Zuzana Burešová, Leo Bureš a dlouhá řada dalších.

Právě jmenování leckoho z nás mladších přitáhli k pražské geobotanice. Také já jsem původně mířil jinam, ale jména J. Jeník a také Jiřina Slavíková, J. Kubíková a Jana Kosinová (později Osbornová) mě přesměrovala. I po okupaci země ruskými bandity v r. 1968 a s tím spojeným následným poškozením životaběhů části personálu katedry botaniky jsme jako generace obor absolvovali se zajímavými tématy a dlouhá další léta se s doc. Jeníkem „ve vnitřní emigraci“ setkávali alespoň na neformálních akcích nebo platformách organizovaných akademií.

Po listopadu 1989 jsem se nelehce rozhodoval, zda přikývnout na apely zbylých protagonistek geobotaniky na katedře PFF J. Slavíkové a J. Osbornové a opustit akademické pracoviště Botanického ústavu na výzvu Univerzity Karlovy poté, co jsem se tam přesunul z Ústavu krajinné ekologie „vymístěného“ z hlavního města na základě někdejšího květinového usnesení Ústředního výboru Komunistické strany Československa z r. 1974. Nakonec jsem na katedru nastoupil – v březnu 1990. Jan Jeník se po 20 letech vrátil o málo později, byl politicky rehabilitován, byla mu přiznána vědecko-pedagogická hodnost profesora a rovnou usedl do křesla vedoucího katedry, o což se zasloužila zejména fakultní organizace Občanského fóra, v níž působili katedroví zástupci J. Slavíková nebo Jiří Hadinec.

Profesoru Jeníkovi začíná předdimenzované období aktivit, doba „dohánění“ všeho možného, co mu upírala éra normalizace. I nezávisle na tom byl nositelem značného počtu gremiálních členství, různých funkcí a pozic, jež jsou systematicky zpřehledněny v člancích k jeho jubileím (např. *Živa* 2009, 1: III–IV; 2014, 2: XXIV až XXVIII; 2019, 1: IV–VI; také *Vesmír* 1994, 3: 163, nebo *Preslia* 1999, 71: 173–179). Proto je tu nebudu probírat, ale aspoň pro ilustraci pestrosti tohoto období bych zmínil Jeníkovo členství v řadě mezinárodních a národních vědeckých společností, redakčních rad, těles mezinárodního dosahu. Byl např. předsedou Národního komitétu programu UNESCO/MaB. V tomto kontextu zužitkoval své zkušenosti a znalosti zejména při zřizování a hodnocení biosférických rezervací. V letech 1994–97 předsedal početné komisi s účastí zahraničních odborníků, která hodnotila činnost ústavů Akademie věd. Je nositelem mnoha ocenění – obdržel UNESCO Sultan Qaboos Prize za celoživotní práci v ochraně životního prostředí (1993), Cenu ministra životního prostředí (1994), zlatou pamětní medaili UK (1995), medaili Akademie věd ČR *De scientia et humanitate optime meritis* (1997). V r. 2019 byl Učnou společností ČR oceněn medailí za zásluhy o rozvoj vědy. Hektické naplnění

Redakční rada a redakce časopisu *Živa*
si vás dovoluje pozvat
na komorní vzpomínkovou výstavu

Afrika Jana Jeníka:

FOTOGRAFIE TROPICKÉHO LESA,
SAVAN A MANGROVŮ
Z VÝCHODNÍ AFRIKY 1964–1967

květen 2022

Café Academia, Václavské nám. 34, Praha 1

prací i poctami přinášelo také stinnou stránku – zátěž ubírající čas na správu a nezbytné inovace v chodu katedry. Dosud revolučně naladěni tehdejší studenti se navíc mohli jevit až příliš aktivní (pořádali spontánní ankety s hodnocením pedagogů, byli kritičtí a nepromíjeli, co se jim zdálo zastaralé), na fakultě se začínalo s novotami a dosavadní zkušenost nestačila. Jan to v nitru nelehce prožíval a já jsem byl svědkem jeho občasného povzdychu: „Je dobře, že to přišlo – ale pro mě trochu pozdě“. Bylo mu přes 60 let. Katedru botaniky vedl až do r. 1995, i potom však na fakultě působil jako emeritní profesor.

Kolegové, kteří kdy psali o Janu Jeníkovi, o něm pojednávali především jako o botanikovi, potažmo geobotanikovi, případně o rostlinném ekologovi s působením směrem do aplikací v lesnictví nebo v ochraně přírody. Rád bych zvýraznil také jeho inženýrskou roli z ekologické krajiny (Kovář 2015), kterýžto rozměr má jak jeho koncept anemo-orografických systémů ve vztahu k biodiverzitě, tak i např. jeho členství v radách národních parků. Byl mimo jiné čestným členem České společnosti pro ekologii krajiny (IALE-CZ), vzniklé v r. 2000. Když jsem r. 1998 organizoval na půdě Univerzity Karlovy v souvislosti s 650. výročím jejího založení první konferenci IALE (International Association of Landscape Ecology) u nás, neváhal vzít své auto, v němž jsme pak ukázali pražské přírodní zajímavosti mimo jiné prof. Richardu T. T. Formanovi z Harvardu, jednomu z čestných hostů setkání, který spolu s dalšími zahraničními osobnostmi obdržel od UK ocenění za pomoc našim absolventům v dobách komunistického režimu. A ještě jedna zásluha. Jan Jeník byl programově popularizátor a zůstal jím i v době, kdy žádné body v hodnocení výkonu za tento typ publikací nebyly (a nejsou). Má na kontě řadu knih, článků a překladů (spolu s manželkou Květou, s níž také vydali knížku jeho fotografií z cesty po oblíbeném Skotsku s doprovodem její literární tvorby). Seriály v *Živě* o tropických deštných lesích (1973) nebo o savanách (1975) získaly pro studium geobotaniky nejednoho zájemce. Jan Jeník byl *Živou* oceněn spolu s Václavem Zeleným za seriál *Palmy* (*Živa* 1998) a do

poslední chvíle byl vždy zván na jarní předávání cen *Živy* ve vile Lanna a účastnil se. A ekologie tropické vegetace je jedním z Jeníkových zaměření, jež se i v současnosti na pražské geobotanice rozvíjí pod kuratelou jejího dnešního vedoucího Petra Sklenáře. V ekologii hor se bádá v jeníkovských návaznostech i na fakultní fyzické geografii.

Jeníkovy stěžejní práce vyšly tiskem sice již před lety, ba desetiletími, jsou však citovány dodnes. V jednom z posledních dávků, které od svých někdejších studentů obdržel – v knize Johna Krichera *Tropical Ecology* (Princeton University Press 2011) – je např. odkaz na Jeníkovo spoluautorskou knihu s Kennethem A. Longmanem *Tropical forest and its environment* (vydal Longman 1974). Pro autora i jeho žáky je jistě potěšující, když některý titul žije tak dlouho. Citačních odkazů bychom našli mnohem víc.

Jan Jeník byl badatelem širokého vzdělání se smyslem pro mezioborovost a citem pro nekonvenční vysvětlování přírodních fenoménů, v nichž figuruje jako strukturotvorný prvek rostlinná formace. Přes nepřízeň osudu v jistých životních etapách nepozbyl entuziasmu a přesvědčení o hodnotě výzkumu přírody vtělil nesmazatelnou stopou do společenství na alma mater a nejen tam. Jeho životní linie má hodně daleko k přímce, vlní se nahoru a dolů, zato filozofii s politickým podtextem je konzistentní. Až příznačné se zdá to, že v den, kdy se s ním oborová komunita v pražském Motole loučila, 24. února 2022, rozpoutalo putinovské Rusko válku vpádem na Ukrajinu. Je asi dobře, že toho už Jan nebyl přímým svědkem. Zároveň to připomíná analogii u jednoho z jím uznávaných botanických učitelů, prof. Zdeňka Černo-horského, jehož poslední rozloučení připadlo na 11. září 2001, poznamenané teroristickými útoky na Světové obchodní centrum v New Yorku. V obou případech zůstane v tiskovinách dohledatelné přířčení: „Den, který změnil svět“. Vždy začala v běžném životě lidí nová éra.

Seznam použité literatury uvádíme na webové stránce *Živy*.